

**BIBÓ ISTVÁN SZABADSÁG MEGVALLÁSÁNAK
ALAPTÉTELEIRŐL – A SZABADSÁGSZERETŐ
EMBER TÍZPARANC SOLATÁNAK
GENEZISTÖRTÉNETE, ÉRTELMEZÉSE ÉS
MORÁLFILOZÓFIAI ELEMZÉSE¹**

KUKORELLI ISTVÁN – SZOBOSZLAI-KISS KATALIN

I. A TÍZPARANC SOLAT KÉZIRATÁNAK SZÜLETÉSI KÖRÜLMÉNYEIRŐL

*„... megértette, hogy meg kell váltani a világot,
máskülönben minden elpusztul...”²*

Bibó István tízparancsolata nem a lelkiismeretet vagy az elnyomás alatt élők belső emigrációjának lehetőségét hirdeti, hanem azt a szabadságot, ami identitást ad, ami személyiséggé emel, ha képesek vagyunk vállalni Bibó elveit. A cikkünk írásának elsősorban az adta az apropóját, hogy próbáltuk megfejtetni, pontosan mikor és milyen események megélését követően jegyezte le jól ismert írógépével a tízparancsolatot. Többszöri olvasás után arra a következtetésre jutottunk, hogy a szöveg valójában egy morál-filozófiai szintézisként értelmezhető, a tízparancsolat előtti politikai jelzőt bibói szóhasználatra támaszkodva közéleti- politikai részvételként értelmezhetjük. Bibó István olyan maximákat fogalmaz meg a tízparancsolatban, amelyek a filozófia által igényelt általánossági elvet kielégítik, azaz minden körülmények között vállalhatók, vallási, politikai, faji, nemzetiségi beállítódottságoktól függetlenül. A tízparancsolat szövegét azért találjuk átütőnek és Bibó István hitvallásának, mert ha azt valaki elolvassa csak azonosulni tud vele.

¹ Szeretnénk köszönetet mondani a tanulmányunkhoz nyújtott segítségért és tanácsokért Ifj. Bibó Istvánnak, Babus Antalnak, az MTA Könyvtár és Információs Központ osztályvezetőjének, Dénes Iván Zoltánnak, Szegvári Péternek, Németh Richárdnak, aki a kézirat szerkesztésében segített bennünket.

² Márai Sándor: *San Gennaro vére*. Griff Kiadás, Genf, 1977. 150.

A kézirati hagyaték fejléce alapján Bibó tízparancsolata valamikor 1938 és 1940 között keletkezhetett. Bibó István fiatal éveiben, húszas évei végén, Szegeden Horváth Barna tanítványaként már igen korán vonzódott a jogbölcselethez és jogi tanulmányai lezárásaképpen is e tárgykörben írt tudományos dolgozatot, nemzetközi jogból doktorált, 1933-ben és 1934-ben pedig jogbölcseletről habilitált. Egyetemi tanárként dolgozott a szegedi jogtudományi karon egészen elmozdításáig, azaz 1946-tól 1950-ig. Tanulmányunk szempontjából a szegedi évek és a külföldön töltött ösztöndíj időszaka érdekes. Bibó István ösztöndíjasként 1933 és 1934 között Bécsben és Genfben kutatott, ahol G. Ferrero filozófus volt rá igen nagy hatással. Gyanítható, hogy a filozófiai ismeretei, különösen az egzisztencialista filozófia felfedezése erre a korszakra tehető, ami a tízparancsolat keletkezését és műfaját tekintve fontos adaléknak tűnik.

II. BIBÓ ÉS A MÁRCIUSI FRONT

Bibót a harmincas évektől ott találjuk a Horthy rendszer ellenzéki (népi) mozgalmaiban. Tájékozódik, képezi magát, olvassa a népi írókat, kiválóan ismeri az akkori társadalmi-politikai rendszert, és ami csak kevesekre jellemző az európai viszonyokat is.

Bibó Erdei Ferenc hívására 1937-től részt vesz a Márciusi Front munkájában, ami szinte egybeesik a tízparancsolat kéziratának keletkezésével. A tízparancsolat szövegét olvasva felmerül a kérdés, hogy egy tanulmányait éppen befejező, viszonylag kezdőnek minősülő tudós, a politizálódott közéletbe tevőlegesen éppen bekapcsolódó személyiség milyen mozgatórugók dinamikája, háttere alapján fogalmazza meg e sorokat.

Témánk szempontjából a Márciusi Front bír legnagyobb jelentőséggel, de előtte még megjegyezzük, hogy a Front ellehetetlenítése után is részt vett annak utódszervezetében, a MIKSZ-ben (Művészek, Írók, Kutatók Szövetkezete), sőt a Felügyelőbizottság tagja. Lengyel Balázs beszámolt arról, hogy a MIKSZ esteken egy éven keresztül nagy érdeklődéssel kísért fogalomtisztázó szemináriumokat tartott a tagoknak a nemzeti problémáról, 1938-39-et írunk ekkor.³

A korszakban még egy fontos eseményt kell megemlíteni, ahova Erdei hívta, de Bibó emlékezete szerint – az interjúban közli ezt – „valamilyen kicsinyes vagy családi ok miatt” nem ment el. Bibónak 1943-ban Szárszón lett volna a helye! Határozott véleménye volt a két főreferátumot tartó előadó

³ Lengyel Balázs: *Két Róma. Esszék és beszélgetések*. Jelenkor Kiadó, Budapest. 2018. 18-22.

(Erdei Ferenc és Németh László) „duellumáról”⁴, s azt elmarasztalóan ítélte meg: „más előjellel mindketten a kommunizmus – fasizmus alternatíváját helyezték középpontba az antifasiszta közös program helyett. Így a szárszói konferencia, amely jó lett volna arra, hogy aktív antifasiszta kapcsolatteremtés kezdete legyen, végeredményben egy folytatás nélküli magányos kezdeményezéssé vált.”⁵

Visszatérve a Márciusi Frontra, amely történelmi forrása a szabadságszerető ember politikai tízparancsolatának, Bibó kezdetben nagy lelkesedéssel vett részt Erdei hívására és biztatására a mozgalomban. Erről a tenni vágyó lelkesedésről gyönyörűen ír Lengyel Balázs, aki együtt utazott Makóra, a találkozóra Bibóval és a visszaúton Pestre egyvégteben beszélgettek. Lengyel 19, Bibó 26 éves fiatalember akkor. „Eleven frissesség, szenvedélyes fiatal okosság, jóleső derűs beszédvágy, kedvesség, tapintatosság.” – írta róla.⁶ Aki egyszer találkozott vele, a szívébe zárta és jobb emberré vált – mondták többen is Bibóról (például Kertész Dezső, a börtöntárs).

A Márciusi Frontról köteteket írtak tele. Egyik meghatározó alakja, Donáth Ferenc így vallott erről: „A Márciusi Front meggyőződése szerint rendkívül jelentős eseménye volt a magyar történelemnek. ... A Márciusi Frontot több helyütt mint írói mozgalmat említik, valójában sokkal több, jelentősebb volt; páratlanul nagy visszhangja támadt. Szervezetileg nem is megfogható mozgalom volt: akinek az volt a meggyőződése, amit a Márciusi Front programja kifejezett, az tagjának vallhatta magát. Szoros szervezeti jellege, mint ami a politikai pártoknak vagy egyéb társadalmi szervezeteknek szokott lenni, nem volt. Az igazi jelentőségét az adta meg, hogy a harmincas évek közepén Európa már a fasizmus előretörésének légkörében élt, és egyre inkább úgy tűnt - nem is egészen ok nélkül -, hogy valami feltartóztathatatlan folyamat átalakítja Európa jövőjét. ... Ebben a légkörben lépett fel Magyarországon egy mozgalom, amelyik ezzel szöges ellentétben álló programot hirdetett meg. Erre nem nagyon volt példa, Kelet-Európában egyáltalán nem...”⁷

A harmadik út kutatója Salamon Konrád, aki a Márciusi Front alakulásától Szárszóiig kíséri figyelemmel az eseményeket, bemutatja az intézményeket és idézi Bibó István véleményét is: „A népi mozgalom, a népi írók jelentőségéről

⁴ A beszédek és a konferencia anyagát lásd: Györffy Sándor (szerk.): *Szárszó 1943. Előzményei, jegyzőkönyve és utóélete. Dokumentumok*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983. Lásd még: M. Kiss Sándor: *A szárszói beszéd és a népi mozgalom néhány összefüggése*. Püski Corvin, New York, 1987.

⁵ Huszár Tibor: *Bibó estéje. Levelek, dokumentumok a népi mozgalomról és a magyar közösség peréről*. Corvina Kiadó, Budapest, 2008. 16.

⁶ Lengyel, 2018. 18-22.

⁷ Donáth Ferenc: *A Márciusi Fronttól Monorig*. Századvég Kiadó, Budapest. 1992. 255.

szólva Bibó István állapította meg, „hogy túl a magyar realitáshoz való – minden más mozgalomnál nagyobb közelségükön, van olyan jelentőségük, amelyek túlnő a magyar viszonylatokon, az ti. hogy olyan radikális mozgalmat testesítenek meg, amelyik egyszerre foglalta magában a teljes társadalmi felszabadulás követelményét és a szabadságjogok (...) intézményszerű teljeségének követelményét, egy olyan szintézist, amelyet azóta is hiába próbálnak megtalálni a világot szétszabdalo ellentétes világnézetek.”⁸

A Márciusi Frontban való közvetlen Bibó-i részvételről Huszár Tibor 1991-es füzeté szól, amely közli a programokat, az eredeti dokumentumokat, többek között Bibó István és Reitzer Béla a két jó barát által elkészített programtervezetet.⁹ Valamennyi programtervezetben kiemelt hangsúlyt kapnak a szabadságjogok. Minden bizonnyal ez különös erővel, ihletően hatott Bibó Istvánra.

A tízparancsolat születésének évszámát maga a szerző közli velünk, oly korban írta, amikor Radnóti Miklóssal szólva “az ember úgy elaljasult, hogy önként kéjjel ölt.”¹⁰ Idézhetnénk József Attila Thomas Mann üdvözlése című versét is: “borzadozva kérdezzük mi lesz még, honnan uszulkan ránk új ordas eszmék.”¹¹ A két költőt nem véletlen idéztük, mert Bibó Szegedről jól ismerte őket és olvasta verseiket, bizonyíték erre *A két verselemzés* című írása.¹²

A költők által félelmetesen, szépen versebe szedett korhangulat fontos motiváció lehetett a tízparancsolatának megfogalmazásakor. Fehérek között európai kívánt maradni. Ez az őszinte és tiszta belső tiltakozás a “Gonosz” és elnyomás ellen teszi egyetemessé és mindig idősszerűvé a tízparancsolatot.

A tízparancsolat meglétéről maga Bibó István vall az interjúbán:

„Előzőleg mi Erdei Ferencel – én lent jártam előzőleg is Makón – nagyon sokat foglalkoztunk egy olyan politikai programmal, amelyet valamiféle kátéban kellene megfogalmazni. Két dolog is volt előttünk. Az egyik egy olyanféle politikai programnyilatkozat, amit aztán a Márciusi Front Makón kezdett, majd később Pesten elfogadott programnyilatkozata tartalmazott, a másik pedig egy emberi magatartásbeli 10 pontosnak szánt káté. A szabadságszerető és az egyenlő emberi méltóság elve alapján álló embertípust

⁸ Salamon Konrád: *A harmadik út kísérlete*. Eötvös Kiadó, Budapest, 1989. 10.

⁹ Huszár Tibor: *Párhuzamok és kereszteződések. Erdei Ferenc, Bibó István és a Márciusi Front*. ELTE Szociológiai Intézet, Budapest-Makó, 1991. 132-133.

¹⁰ Radnóti Miklós Töredék című verse. In. *Radnóti Miklós összegyűjtött versei és versfordításai*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 224-225.

¹¹ József Attila Thomas Mann üdvözlése című verse. In. *József Attila minden verse és versfordítása*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 447-448.

¹² Bibó István: Két verselemzés. In. *Confessio*, 1979. 4. 75-77.

szerettük volna ideálként kialakítani – pontokba foglalni, hogy a szabadságszerető ember hogyan nem hajlik meg bizonyos szituációkban, hogyan viszi át a gyakorlatba a demokratikus emberméltóság követelményeit, konkrét helyzetekben, hivatali hatalommal, szegényemberrel, munkaadóval, cseléddel szemben, politikai-közületi forgolódásban milyenféle dolgokat nem tűr és mitől nem fél. Ennek valami primitív fogalmazványa valahol megvan nekem, de végül is ebből nem lett semmi. A Márciusi Front nyilatkozatának fogalmazásában Erdeivel erősen részt vettem, de a végső átírásban az ötök és talán Sárközi György vettek részt.”¹³

Miért lett félretéve a másik dokumentum a „káté” – ez talán örök titok marad, hatása mindenesetre áttételesen érződik a Márciusi Front nyilatkozatain. Talán Bibó kedve is elment a közléstől miután mélyebben megismerte a mozgalmat, amely mindinkább balra tolódott. Erről vall az Erdeinek már 1937. október 3-án közzétett makói kiáltvány után küldött Bibótól szokatlanul kemény hangú levél:

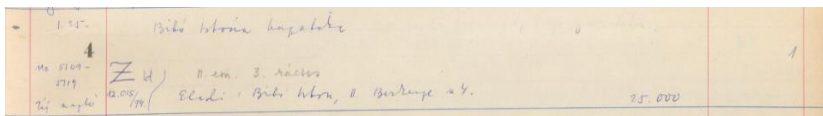
„A „márciusi front” neve nagyon jó, a létező keret egy nagy szar, emberei jó anyag, de széteső és szét is fog esni. Ki hozzánk, ki máshoz. Ha a „márciusi front” nevét el tudjuk venni jelenvaló hordozóiktól, s ez nem kivihetetlen, akkor nyertünk egy jó szót, s néhány jó embert. Ennek érdekében nyugodtan mondhatod ma, hogy a márciusi fronté a jövő.”¹⁴

Hála az Égnek, hogy Bibó megőrizte a káté eredeti kéziratát és azt személyesen vitte el és adta át az MTA levéltárának. Babus Antal közlése szerint: „a katalóguscédulán rajta van, hogy mikor került be a „Szabadságszerető ember” kézírata és gépirata a Kézirattárba. A növedéknapló száma: 4/1974. Ez alapján vissza tudtam keresni a pontos dátumot is: 1974. január 25. F. Csanak Dóra dolgozta fel a hagyatékot, az Ms 5111/15-16. az ő kézírása.”¹⁵

¹³ Huszár Tibor: *Bibó István. Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok*. Magyar Krónika, Budapest, 1989. 39. Az idézet végén szereplő „ötök”: Erdei Ferenc, Féja Géza, Illyés Gyula, Kovács Imre, Veres Péter.

¹⁴ Bibó István: Levél Erdei Ferenchez. Budapest. 1938. május 20. In. Bibó István (1911-1979): *Életút dokumentumokban*. 1956-os Intézet, Osiris-Századvég Kiadó, Budapest, 1995. 173.

¹⁵ Az MTA kézirati archívumában Ms 5111/15 és Ms5111/16 leltéri szám alatt található, digitalizálva az alábbi linken tölthető le az eredeti dokumentum 2022 óta: http://real-ms.mtak.hu/25352/1/Ms_5111_15_16.pdf

1. dokumentum: az MTA Kézirattárának növedéknaplója Bibó István kézirati hagyatékának bejegyzésével, Fülöpné Csanak Dóra kézírásával

Az évszámot (1974) először nehezen hittük el, hiszen az 1976/77-ben felvett Huszár interjúban úgy nyilatkozik, hogy „ez a primitív fogalmazvány valahol megvan nekem.” Bibó tudta, hogy ez a valahol már a biztonságot jelenti, az MTA levéltárát. Itt ki kell emelnünk Fülöpné Csanak Dóra, egy csodálatos ember személyét, akiről levéltári utódja, Babus Antal írt meghatóan szép visszaemlékezést.¹⁶ Fülöpné Csanak Dóra és Bibó jól ismerték egymást, Bibó fenntartás nélkül megbízott benne és ismerte a levéltári szabályokat is, hogy a leadott kéziratok (pl. az 56-os eredeti fogalmazványok) zárt anyaggá válnak. Bibó akkortájt *A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvosságai* című ma is aktuális nagy tanulmányának angol nyelvű kiadásán dolgozott és félt a házkutatástól, ezért óvni akart mindenkit a pártállamban veszélyt jelentő kéziratok megtalálásától és ennek következményeitől. Ez magyarázza meg a Huszár interjú szövegét is, amelyben Bibó igazat mond, hogy létezik a káté.

A 16-os számú letisztázott kéziratot, a gépiratot ifj. Bibó István gépelte le és a kézirat jobb oldalán a 3/d jelzés is ifj. Bibó István kézírása az ő személyes közlése szerint. Ugyanez a jelzet az eredeti (15-ös) kézirat bal oldalán is megtalálható, szintén az ő kézírásával. A két dokumentumon az Ms 5111/15 és Ms 5111/16 jelzések Fülöpné Csanak Dórától származnak. A 15-ös számú dokumentum, jobb alsó sarkában a 4. parancs kézzel van írva, továbbá a fejlécen kézzel írva ez olvasható: „1938-40 között kelt politikai tízparancsolat próbálkozás.” Ez a két eltérő tollal írt kézírásos bejegyzés Bibó Istváné, az utóbbit valószínűleg az 1974-es leadás előtt vihette fel a dokumentumra.

¹⁶ Babus Antal: In Memoriam F. Csanak Dóra (1930-2010). In. *Ars Hungarica*. 37. évf., 2011. 2. 149-152.

1938-40 körül kelt

politikai tázparancsolat-próbál-
kozás

Ms 5111/16

Szabadságszerető ember

- 1.. megköveteli magának és megadja másnak a minden embernek kijáró tiszteletet, de megkülönböztetett tiszteletet magának semmi címen nem követel, másnak pedig sem úrvoltaért, sem vagyonáért, sem hatalmáért, sem befolyásáért, sem ruhájáért megkülönböztetett tiszteletet nem ad, csak tisztességéért vagy érdeméért. senki emberfia előtt meg nem alázódik, alázatoskodó megszólítási és köszönési módokat szájára nem vesz.
- 2.. magát munkában szolgának, szabad idejében és a maga otthonában urnak tekinti, és szembeszáll mindenki vel, aki magát szolgálata és munkája alatt is urként, hatalmasként viseli és másokat szolgának, alacsonyabbrendűeknek kezel.
- 3.. a maga vagy más munkája értékének a leszállítását, emberi munka kiuzsorázását, vagyoni vagy hatalmi helyzet kihasználását, s egyáltalán semmiféle kizsákmányolást nem tűr, magát vagy más a maga igazából, világos jogából, megszolgált követeléséből semmiféle erőszakkal, megfélemlítéssel, rábeszéléssel, fortéállal kiforgatni nem enged.
- 4.. őrködik a maga és minden ember egzisztenciájának a szabad és biztosított volta felett, illetéktelen vagy önkényes behatástól való mentessége jogvédelemmel és garanciákkal ellátottsága felett.
- 5.. szüntelenül szem előtt tartja, hogy az emberi szabadság és az emberi méltóság egy és oszthatatlan és az egyik ember ellen akár társadalmi helyzete, akár származása, akár neve vagy kora címén elkövetett mindegyik sérelem mindenki más szabadságát és méltóságát is veszélyezteti: ezért az emberi szabadság minden korlátozása, önkényes letartóztatás, fogvatartás, egyéni vagy hatósági hatalmaskodás, s az emberi méltóság mindenféle megalázása ellen azonnal együttesen, de ha az rögtön nem lehetséges, magában is fellép. (akár foglalkozása)
- 6.. gyűlésben, egyesületben, munkaközösségben vagy bármiféle közösségben éppen úgy, mint a magánéletben önkénykedést, akarnokoskodást, magánérdek illetéktelen érvényesítését, visszaélést, köz becsapását, közakarat megnehamisítását, a mindenféle fenyegetést és terrorizálást nem tűr, minden ilyen ellen saját maga azonnal felszólal és más tisztességes emberekkel összefog, az erőszakosan érvényesülni próbálókat, tekintet nélkül arra, hogy kire és mire hivatkoznak, leleplezi és meghátrálásra kényszeríti, tisztában lévén azzal, hogy minden ilyennek az érvényesülése csakis a tisztességes emberek kényelmessége és megfélemlíthetősége miatt lehetséges.
- 7.. semmiféle anyagi visszaélést vagy panamát el nem hallgat, sem elfedezni nem segít, bármilyen hatalmas embert kell is ezzel lelepleznie.
- 8.. minden közügyben meggyőződése szerint vall színt: fenyegetéstől meg nem ijed, hízélgésnek be nem dől, s szavazatát vagy aláírását semmi pénzért vagy előnyért el nem adja.
- 9.. minden felismert közérdek ügyében kezdeményezőleg lép fel, minden közérdekű szövetkezésben vagy mozgalomban tehetsége szerint munkájával és adományával részt vesz s igyekszik azt győzelemre segíteni, tisztában lévén azzal, hogy a közügyek elhanyagoltsága vagy méltatlan emberek kezébe való kerülése egyedül a tisztességes emberek kezdeményezésének hiánya és közéleti bátortalansága miatt történhetik.
- 10.. bizik a közösség erejében, az emberek többségének a tisztességében és abban, hogy ezt elegendő bátorsággal és igyekezettel érvényre is lehet juttatni, ezért a maga példájával, minden rosszhiszemiség elleni együttes és eredményes fellépéssel és minden jóhiszemiség számára a bizalom előlegezésével erősíti maga körül a közösségben és a tisztességes szándékok győzelemre vihetőségében való hitet.

3. dokumentum: Ifj. Bibó István gépirata az eredeti dokumentumról az MTA Kézirattárában (Ms 5111/16)

A tízparancsolat első nyilvános közlése eddigi ismereteink szerint a rendszerváltozás évében 1989-ben a Huszár Tibor által kiadott interjú kötetben történt meg.¹⁷ Ezt követően, különösen a 90-es évek elején rengeteg Bibóról szóló könyv és más kiadvány is közzétette a tízparancsolatot, hivatalosan is elterjedtté vált.¹⁸ Hangsúlyozni szeretnénk, hogy a hivatalos megjelenés előtt nem sokkal a szamizdat irodalomban - különösen az egyetemisták és a rendszer ellenzéke körében már ismerős volt a tízparancsolat. A levél-tárból való „kiszabadulás” körülményeiről Szegvári Péter közlése alapján az alábbiakat tudjuk meg: “1989-ben Ortutay Tamás hozott nekem egy töltény-hüvelyből készített „béke-tollat”, amit a Bush-Gorbacsov találkozóra készített, s ehhez mellékelte az édesapja által gondozott Bibó hagyatékából előkerült, addig még nem publikált politikai tízparancsolatot. Ebből adtam egy másolatot Kukónak is, amely azóta is látható helyen van dolgozósobájában, s úgy tudom, hogy ennek mintájára a Bibó szakkollégiumban és több helyen is ki volt függesztve, akárcsak az én hivatali szobámban minden rendszerben, ahogyan ma is az otthoni dolgozósobámban szembenéz velem.”¹⁹ Szegvári Péter kérésünkre levélben elküldte az ő tízparancsolatának fotóját és felidézte a sokszorosításról az emlékeit is: “A történet igazolásául mellékelem az Ortutay Tamás által nekem átadott, általa készített dokumentum másolatát,

¹⁷ Huszár, 1989, 39.

¹⁸ A tízparancsolat a következő kiadványokban került publikálásra: elsőként Huszár Tibor közölte a Bibó István interjúkötetben (Huszár, 1989, 257.). Talán az egyik legelső, újságban közölt verzió Kiskunfélegyháza közéleti lapjában jelent meg; egy Katona Zoltán nevű személy közli, jelezve, hogy a '90-es években is aktuális. A közlő a szöveget helyenként átirta (ld. Félegyházi Hírek, 1990. június 26.). A szöveg szó szerinti publikálását vezércikként a Világosságban találjuk: *Világosság*, 1991. 12. 881-882.

Bibó István (1995): *91. számú dokumentum*. 190-195.

A későbbi évtizedekben is gyakorta közzétették a tízparancsolatot, ld. pl.:

Gyarmati György – Tar Ferenc (szerk.): *A szabadságszerető ember*. Hévíz. 2001. 117-119.

Kukorelli István – Szebenyi Péter: *Állampolgári ismeretek*. Korona Kiadó, Budapest, 2007. 155-156.

Debreceni József: *Bibó Breviárium – Szemelvények Bibó István műveiből*. Alexandra, Budapest, 2011. 41-43.

Dénes Iván Zoltán (szerk.): *Bibó István összegyűjtött írásai*. Centenáriumi sorozat, 11. kötet. Argumentum Kiadó, Budapest, 2011-2012. 15-17.

Dénes Iván Zoltán (szerk.): *Bibó István összegyűjtött írásai. 2. kötet*. Kalligram Kiadó, Budapest, 2019. 38-39.

Kukorelli István: *Három István, három nemzeti ünnep, három példakép*. Méry-Ratio Kiadó. Budapest, 2021. 189-191.

¹⁹ Szegvári Péter: *Alkotmányos ember*. In. Erdős Csaba - Laposy Attila - Pozsárszentmiklósy Zoltán - Smuk Péter (szerk.): *Kukorelli-kommentár*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2022. 27.

aminek az első oldalát "terjesztettük", a hátsó oldal a memento. Akkoriban én a Fővárosi Tanács VB-titkára voltam, s együtt dolgoztunk egy közös fővárosi utcabútor projekten, s ennek apropóján kaptam tőle a tollat és a dokumentumot, amit elmondása szerint valóban a Bush-Gorbacsov találkozóra készített. Ez 1989. december 2-3. között volt Máltán, s a fő témái a kelet-európai demokráciák ügye, valamint a német egyesítés kérdése volt."

BIBÓ ISTVÁN POLITIKAI TÍZPARANCSOLATA

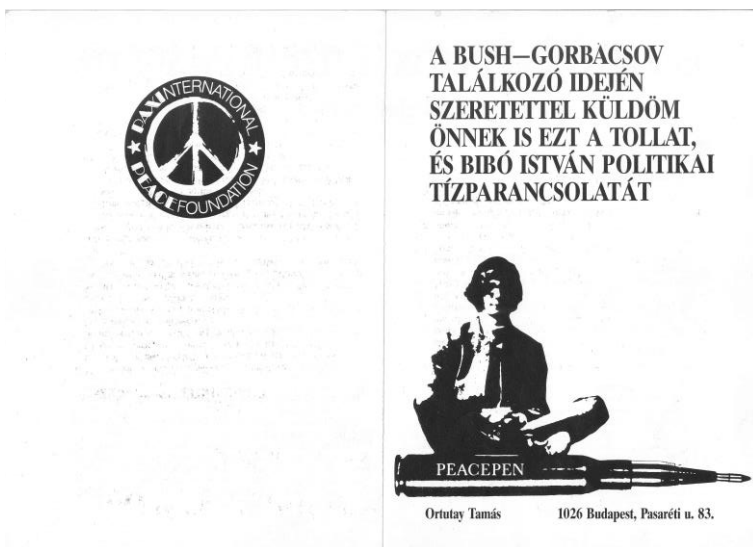
(Íródott a II. világháború előtti években)

A szabadságszerető ember

1. Megköveteli magának és megadja másnak a minden embernek kijáró tiszteletet, de megkülönböztetett tiszteletet magának semmi címen nem követel, másnak pedig sem de voltáért, sem vagyonáért, sem hatalmáért, sem befolyásáért, sem ruhájáért megkülönböztetett tiszteletet nem ad, csak tisztességéért vagy érdeméért.
2. Senki emberfia előtt meg nem alázódik, alázatoskodó megszólítási és köszöneti módokat szája nem vesz.
3. Magát munkában szolgának, szabad idejében és a maga otthonában úrnak tekinteti és szembeáll mindenkével, aki magát szolgálata és munkája alatt is úrnak, hatalmasként viseli és másokat szolgáknak, alacsonyabbrendűeknek kezeli.
4. A maga vagy más munkája értékének a lecsúsztatását, emberi munka kihasználását, vagyoni vagy hatalmi helyzet kihasználását s egyáltalán, semmiféle kihasználást nem tűr, magát vagy más a maga igazából, világos jogából, megszolgált követeléséből semmiféle erőszakkal, megfélemlítéssel, rábeszéléssel, fortélyal kiforgatni nem enged.
5. Örökszik a maga és minden ember egzisztenciájának a szabad és biztosított volta felett, illetéketlen vagy önkényes behatástól való mentessége, megfélemlítő jogvédelem és garanciában részesítése felett.
6. Szüntelenül szem előtt tartja, hogy az emberi szabadság és az emberi méltóság egy és oszthatatlan, és az egyik ember ellen akár társadalmi helyzete, akár származása, akár neve vagy kora címén elkövetett minden sérelem mindenki más szabadságát és méltóságát veszélyezteti; ezért az emberi szabadság minden korlátokozása, önkényes letartóztatás, fogva tartás, egyéni vagy hatóság hatalmaskodása s az emberi méltóság mindenféle megatámadása ellen azonnal egyetemes, de ha az rögtön nem lehetséges, magában is fellép.

6. Gyűlöletben, egyesületben, munkaközösségben vagy hármiféle közösségben éppúgy, mint a magánéletben önkényeskedést, akarmokoskodást, magánérelket illetéketlen érvényesítést, viszályt, kizárásokat, közakarat megamintást s mindenféle fenyegetést és terrorizálást nem tűr, minden ilyen ellen saját maga azonnal feláll és más tisztességes emberekkel összefog, az erőszakosan érvényesíteni próbálókat, tekintet nélkül arra, hogy kire és mire hivatkoznak, leleplezi és megatámadása körösztől, tisztában lévén azzal, hogy minden ilyennek az érvényesítése csak a tisztességes emberek kényelmessége és megfélemlíthetősége miatt lehetséges.
7. Semmiféle anyagi visszatérést vagy panamát el nem hallgat, sem elfedezni nem segít, bármilyen hatalmas embert kell is ezzel lelepleznie.
8. Minden közügyben meggyőződése szerint vall színt; fenyegetést meg nem ijed, büszkesnek be nem dől s szavazatát vagy aláírást semmi pénzért vagy előnyért el nem adja.
9. Minden felismer közérdek ügyében kezdeményezőleg lép fel, minden közérdektől süvekeskedésben vagy magánambíció teltség szerint munkájával és adományával részt vesz s igyekszik azt győzelemre segíteni, tisztában lévén azzal, hogy a közügyek elhanyagoltsága vagy méltatlan emberek kezébe való kerülése egyedül a tisztességes emberek kezdeményezésének hiánya és közéleti bátortatlansága miatt történhetik.
10. Bizik a közösség erejében, az emberek többségének a tisztességben és abban, hogy ezt elegendő bátorsággal és igyekezettel érvényre is lehet juttatni, ezért a maga példájával, minden rosszishízmérség elleni együttes és eredményes fellépéssel és minden jóhiszeműség számára a bizalom előmozdítását erősíti maga körül a közösségben és a tisztességes szándékok győzelemre vihethetőségében való hitet.

4. dokumentum: Ortutay Tamás édesapja, Ortutay Gyula révén a Bibó hagyatékból kikerült tízparancsolat, amelyet Ortutay Tamás gépelt le. 1989 nyarán kezdték el sokszorosítani és terjeszteni. (Szegevári Péter tulajdona)

5. dokumentum: Ortutay Tamás Szegvári Péternek ajándékozott tízparancsolat hátoldala (Szegvári Péter tulajdona)

III. AZ EREDETI KÉZIRATRÓL

Az eredeti szöveget, a kéziratot és a gépiratot forrásértékük okán is fontosnak tartottuk közölni. A digitalizált verzió 2022-ben került nyilvánosságra az MTA Könyvtár és Információs Központ honlapján, mi is ezt a digitalizált verziót illesztettük be kéziratunkba. Eredetileg a most 2-es számú parancsolat az 1-ben szerepelt, értelemszerűen Bibó átszámozta az elkülönítéssel az eredeti 2-est hármásra, az eredeti 3-ast négyesre, ezt a szövegben mi áthúzott számokkal jelöltük. Sokkal fontosabb, hogy a most 4-nek ismert parancs a gépelt szövegben nem szerepelt, ezt a lap jobb alsó sarkában kézzel írta fel és egy nyíllal jelölte meg a helyét a szövegen belül, de azt nem tudjuk, hogy mikor vezette rá a jegyzetet, valószínűleg a szöveg keletkezése után nem sokkal, de azt sem lehet kizárni, hogy éppen 1940-ben, hiszen a fejlécen az 1938-1940 körül keletkezett felírás talán ezzel magyarázható. Az alábbi szöveg vált ismertté.

A szabadságszerető ember

1.. megköveteli magának és megadja másnak a minden embernek kijáró tiszteletet, de megkülönböztetett tiszteletet, sem magának

semmi címet nem követel, másnak pedig úrvoltaért, sem vagyonaért, sem hatalmáért, sem befolyásáért, sem ruhájáért megkülönböztetett tiszteletet nem ad, csak tisztességéért, vagy érdemeért; (2.)senki emberfia előtt meg nem alázkodik, alázatoskodó megszólítási és köszönési módokat szájára nem vesz.

2.. (3.) magát munkában szolgának, szabad idejében és a maga otthonában úrnak tekinti, és szembeszáll mindenkivel, aki magát szolgálata és munkája alatt is úrként, hatalmasként viseli és másokat szolgáknak, alacsonyabbrendűeknek kezel.

3. (4.)a maga vagy más munkája értékének a leszállítását, emberi kiuzsorázását, vagyoni vagy hatalmi helyzet kihasználását, s egyáltalán semmiféle kizsákmányolást nem tűr, magát vagy másat a maga igazából, világos jogából, megszolgált követeléséből semmiféle erőszakkal, megfélemlítéssel, rábeszéléssel, fortéllyal kiforgatni nem engedi.

4.. Örökdik a maga és minden ember egzisztenciájának a szabad és biztosított volta felett, illetéktelen vagy önkényes behatástól való mentessége jogvédelemmel és garanciákkal ellátottsága felett.

5.. szüntelenül szem előtt tartja, hogy az emberi szabadság és az emberi méltóság egy és oszthatatlan és az egyik ember ellen akár társadalmi helyzete, akár származása, akár neme vagy kora címén elkövetett minden sérelem mindenki más szabadságát, méltóságát is veszélyezteti: ezért az emberi szabadság minden korlátozása, önkényes letartóztatás, fogvatartás, egyéni vagy hatósági hatalmaskodás, s az emberi méltóság mindenféle megalázása ellen azonnal együttesen, de ha az rögtön nem lehetséges, magában is fellép.

6.. gyűléseken, egyesületben, munkaközösségben vagy bármiféle közösségben éppenúgy, mint a magánéletben önkényeskedést, akarnokoskodást, magánérdek illetéktelen érvényesítését, visszaélést, köz becsapását, közakarat meghamisítását, s mindenféle fenyegetést és terrorizálást nem tűr, minden ilyen ellen saját maga azonnal felszólal és más tisztességes emberekkel összefog, az erőszakosan érvényesülni próbálókat, tekintet nélkül arra, hogy kire és mire hivatkoznak, leleplezi és meghátrálásra kényszeríti,

tisztában lévén azzal, hogy minden ilyennek az érvényesülése csakis a tisztességes emberek kényelmessége és megfélemlíthetősége miatt lehetséges.

7.. semmiféle anyagi visszaélést vagy panamát el nem hallgat, sem elfedezni nem segít, bármilyen hatalmas embert kell is ezzel lelepleznie.

8.. minden közügyben meggyőződése szerint vall színt: fenyegetéstől meg nem ijed, hízélgésnek be nem dől, s szavazatát vagy aláírását semmi pénzért vagy előnyért el nem adja.

9.. minden felismert közérdek ügyében kezdeményezőleg lép fel, minden közérdekű szövetkezésben vagy mozgalomban tehetsége szerint munkájával és adományával részt vesz s igyekszik azt győzelemre segíteni, tisztában lévén azzal, hogy a közügyek elhanyagoltsága vagy méltatlan emberek kezébe való kerülése egyedül a tisztességes emberek kezdeményezésének hiánya és közéleti bátortalansága miatt történik.

10.. bízik a közösség erejében, az emberek többségének tisztességében és abban, hogy ezt elegendő bátorsággal és igyekezettel érvényre is lehet juttatni, ezért a maga példájával, minden rossz-hiszeműség elleni együttes és eredményes fellépéssel és minden jóhiszeműség számára a bizalom előlegezésével erősíti maga körül a közösségben és a tisztességes szándék győzelemre vihetőségében való hitet. (A kézirat lelőhelye: Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára MS 5111/15.)

IV. EGY MONDAT A SZABADSÁGRÓL – A TÍZPARANC SOLAT EDDIGI ÉRTELMEZÉSI KÍSÉRLETEI

A Bibót feldolgozó szakirodalomban meglepően kevés szerző foglalkozott, leginkább csak érintőlegesen a tízparancsolattal. Bihari Mihály, aki személyesen is ismerte Bibó Istvánt, egyik Ferrero Bibó gondolkodásmódjában igazoltan jelenlévő hatásáról szóló írásában a szabadságszerető ember tízparancsolatát is idézi. Bihari Mihály a kényszerek alól való teljes mentesülést, mint a morálisan az elnyomó hatalommal szembeni morális szembenállást emeli ki a szövegből, összegzését érdemes szó szerint is idéznünk, mivel a tízparancsolatnak egy direkt gyakorlati alkalmazására hívja fel a figyelmet,

azaz a morális belső szabadság megalapozó erején túl a cselekvésre buzdítást is kitapintja a szövegből. Így fogalmaz:

„A modern korban a kényszerviselés és a kényszeralkalmazás egyidejű megszüntetése teremti meg az ember számára a mindennapi élet szabadságát. A mindennapi életre vonatkozó szabadság megteremtésére vonatkozó erkölcsi parancsait kezdte el összefoglalni Bibó István 1938-1940 táján. A politikai-erkölcsi követelményeknek. A szabadságszerető ember politikai tizparancsolata címet adta. A kéziratban fennmaradt, vázlatos közéleti-erkölcsi elvek és imperatívuszok tökéletesen megfelelnek a félelemtől, a kényszer alkalmazásától és a kényszer elviselésétől megszabadult ember erkölcsiségének.”²⁰

Bihari Mihály írása a keresztény erkölcsöket valló Bibó személyiségjegyeit tárja fel. Az erőszak nélküli reakció polgárként, Bibó személyes életében is fontos kitétel volt, a szelídségét a közösségért való kiállásban is érvényesítette. A szelíd polgár, amilyen Bibó közszereplőként és magánemberként is volt a cselekvő létben tud igazán érvényesülni. A következő Bibó részlet ezt pontosan visszaadja, a kiemelés Bihari Mihályól származik:

„Aki megdob kővel, dobd vissza kenyérrel, tehát nem azt jelenti, hogy bambán tűrjük el ha megdobnak kővel, és bambán próbáljuk az ellenfél kegyeit keresni, hanem azt, hogy találjuk meg azt a gesztust, amelyik a kővel dobálóban felkelti a saját cselekedete feletti szégyenkezést, a saját cselekedete hiábavalóságának a megismerését.”²¹

Bihari Mihály továbbgondolása is nagyon értékes: *“Az erőszakgesztusra a szeretetgesztus a megfelelő válasz!”* Bibó szerint az erőszakhelyzet kivételes megoldása csupán a jogosan alkalmazott erőszak, de az is csak annak tudatában, hogy a jogos erőszak volt a rosszabb megoldás és ezért mindezt a szégyenkezés tudatával és lelkiállapotával kell megélni és vállalni. Tehát szó sincs arról, hogy a krisztusi szabályok jegyében szó nélkül kell, hogy tűrjük.”²²

Dénes Iván Zoltán adta közre azt a szövegelemzést, amit a Bibó centenáriumra kiadott tizenegyedik kötetből ismerünk. Ez a szöveg kutatásunk

²⁰ Bihari Mihály: Hatalom és legitimitás. Guglielmo Ferrero hatása Bibó gondolkodására. In. *Jog-Állam-Politika*. 2012. 1. Universitas, Győr. 11.

²¹ Bibó István: *Válogatott tanulmányok. III. kötet*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986. 44-45.

²² Bihari, 2012. 13.

szempontjából is fontos adalékot tartalmaz, Erdei inspiráló hatását igazolja és az irat keletkezéséről való kérdéseinkre is megerősítő választ ad, miszerint a keletkezés a Márciusi Front mozgalmához köthető.

Idézzük Dénes Iván Zoltán szövegét:

„Erdi Ferenc *Parasztok* című könyvét egy emlék felidézésével zárta. Amikor egyetemistaként nyáron Makón dolgozott, nagyapja egyik ismerőse megállapította róla, hogy úr lett. Nem – válaszolta Erdi. Szóval paraszt - folytatta az ismerős. Nem – replikázott erre is. A személyes emlékezést azzal fejezte be – mintegy kommentálva azt -, hogy akkor még nem tudta, hogy ezzel azt a világot tagadta, amelyik urakra és parasztokra oszlik.²³ Bibó István ebben az időben vetette papírra *A szabadságszerető ember tízparancsolatát*. Feltehetően a fenti szöveg ismeretében, nagy valószínűséggel attól inspirálva. Ennek első pontja szerint a szabadságszerető ember nem úr és nem szolga. A fogalmazvány második pontjában azt olvashattuk, hogy a szabadságszerető ember munkájában szolga, szabadidejében és otthon úr, aki szembeáll azokkal, akik munkájukban úrként, hatalmasként viselkednek, másokat pedig szolgaként kezelnek. A harmadik pont azt mondta ki, hogy a szabadságszerető ember semmiféle kizsákmányolást nem tűr el, magát igazából, jogából, követeléséből kiforgatni nem engedi. A negyedik pont szerint örökös a maga és mások szabad és biztosított egzisztenciája felett. Az ötödik pont megállapította, hogy az emberi szabadság és méltóság egy és oszthatatlan. Ebből következik, hogy annak minden sérelme ellen együttesen kell cselekedni, s ha az éppen nem lehetséges, úgy a szabadságszerető ember maga kell, hogy fellépjen. Köz- és magánéleti önkényeskedést nem tűr, azt nem engedi meg - olvashatjuk a hatodik pontban. Semmiféle anyagi visszaélést nem hallgat el és nem fedez - így a hetedik pont. Minden közügyben meggyőződése szerint vall színt - áll a nyolcadik pontban. Valamennyi felismert közérdek ügyében kezdeményezőleg lép fel - szól a kilencedik parancsolat. A szabadságszerető ember bízik a közösség erejében, az emberek többségének a tisztességében és abban, hogy ezt

²³ Erdei, 1938, 211-212. Vö. Balog, 1999; Kovács, 2004, 71-111.; Dénes, 2008, 175-211.; Dénes, 2011, 123-136; Bognár, 2010; Bognár, 2011; Bognár, 2012; Trencsényi, 2011, 450-465.; Kovács, 2012; Trencsényi, 2012.

elegendő bátorsággal és tisztességgel érvényre is lehet juttatni - olvassuk a tizedik pontban. S a hatodik, kilencedik és tizedik pontot alátámasztja az a tétel, miszerint minden önkényeskedés a tisztességes emberek kényelmessége és megfélemlíthetősége miatt lehetséges, ezért a bizalom előlegezésével erősíti (ti. a szabadságszerető ember) maga körül a közösségbe és a tisztességes szándékok győzelemre vihethetőségébe vetett hitet.²⁴ Kiknek és miről szól az „1938-40 körül kelt politikai tízparancsolat-próbálkozás”?²⁵ A szabadságszerető ember tízparancsolata nyilvánvalóan politikai önmeghatározás, amelyben Bibó István a saját magával szembeni közösségi viselkedés követelményeit fogalmazta meg. Ugyanakkor a normatív magatartás szabályai közösségi értékelési mintákat feltételeztek, azokra vonatkoztak. Olyan közösségi normákra, amelyek megmagyarázták, hogy miért kell így viselkedni. Az úr-szolgá viszony, a kizsákmányolás, az önkényeskedés, a hatalmaskodás, az anyagi visszaélés az egy és oszthatatlan emberi szabadság és méltóság sérelmei. Ezek a tisztességes emberek kényelmessége és megfélemlíthetősége miatt lehetségesek. Ezért a szabadságszerető embernek a bizalom előlegezésével erősítenie kell maga körül a közösségbe és a tisztességes szándékok győzelemre vihethetőségébe vetett hitet. Amennyiben bízik a közösség erejében, az emberek többségének a tisztességében és abban, hogy azt elegendő bátorsággal és tisztességgel érvényre lehet juttatni. A „politikai tízparancsolat-próbálkozás” nemcsak egyéni politikai önmeghatározás, hanem egyúttal a közhivatalnok- szerep átértelmezése. Olyan magatartáskódex, amely normatív társadalomképen alapul. Azon, amely az egyéni cselekedetek, erőfeszítések és bizalom eredményének látja a közösségi bizalom megalkothatóságát, megalkotását és érvényesülését. Szándék- és kötelesség-etikai értelmezés, amelyet antropológiai optimizmus határoz meg. Amelybe nem nehéz belelátni a republikánus *cyitoyen ethosz* normáit, közösségi értékelési és magatartásmintáit. Azokat, amelyeket az 1956/57-es állásfoglalásokban felfedezhetünk.”²⁶

²⁴ MTAKK Ms 5111/15, 16. Nyomtatásban: BIM 11. 15-17.

²⁵ MTAKK Ms 5111/15.

²⁶ Dénes Iván Zoltán: *Bibó István munkái. 11. kötet. Centenáriumi sorozat. A demokratikus közösségi értékelés és magatartás mintái.* Argumentum–Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2012. 380-382.

V. KÍSÉRLET A TÍZPARANC SOLAT MORÁLFILÓZÓFIAI ELEMZÉSÉRE

A következőkben a szövegben feltárható etikai eszmékre térünk ki. A szövegtesten belül érzékelhető az egyeditől az általános felé vezető ív, amely a cselekvő szabad ember belső magányát, feszültségét is érzékelteti, a szöveg utolsó mondatatiban pedig az önként véghezvitt tett, mégpedig a közösségért vállalt cselekvés válik konkrét céllá, mint ami egyedülként tud az ember számára morális szabadságot, a kényszerek alóli szabadságot teremteni. Bibó tízparancsolata Bibó személyiségének főbb jellemvonásait tartalmazza. Ismerve életútját és a majd húsz évvel későbbi 56-os forradalomban vállalt szerepét, egyedüli államférfiúi, erőszakmentes kiállását a haza és a polgártársai védelmében a szovjet és a belső agressziókkal szemben a szabadságszerető ember tízparancsolatának minden egyes tételére az ő tetteiben ráismerhetünk.

Bibót erkölcsi irányítúje vezette felelős és cselekvő államminiszterként 1956. november 4-én is. A Magyarokhoz! intézett Nyilatkozatában olvasható bölcs mondatai közismertek; passzív ellenállásra szólít fel a megszálló szovjet hadsereggel szemben. Fegyveres ellenállásra parancsot adni nem kíván, mert felelőtlenségnek érzi „a magyar ifjúság drága vérével rendelkezni”.²⁷

Éles történelmi helyzetben, amikor talán viszont-erőszak is jogos lenne, a tényleges erőszakra mégis a „nem erőszak” és a személyes helytállás és példamutatás a bibói válasz.

Bibó István a szentekhez hasonlítható önmagához, eszméihez, hitéhez való hűsége miatt. Gondolkodása, tettei, de még külső jegyei is szentekhez illő: Márai Sándor, akitől esszénkhez választottunk mottót a San Gennaro vérében így jellemzi a belső emigrációba vonult bölcseket, idézni érdemes, mert Bibó Istvánra is illik, ahogyan magára a sorok írójára is: „Van egyfajta ember, aki nem örült, de nem is az, akit az emberek maguk közül valónak éreznek. Ezek a költők és a szentek.”²⁸ A szabadságszerető ember tízparancsolata még nem a belső emigrációba vonult Bibó István szellemisége, de mintha megérezte volna a sorsát, hogy ez készülődik, ez a másokat megváló út vár rá. A későbbi elmozdítása az egyetemről, a forradalom és az az utáni megtorló évek békésen túrt magánya a „nem örült, de nem is az, akit az emberek maguk közül valónak éreznek” jellemvonással bíró embert mutatják.

A következőkben a tízparancsolatban felismerhető klasszikus görög bölcséleti erények jegyeit próbáljuk kimutatni, külön a négy fő erényt, és az arisztotelészi poliszalkotó lény az ember elvet. Az elemzéshez sajátos módon

²⁷ Szigethy Gábor (szerk.): *Bibó István 1956*. Holnap Könyvkiadó, Budapest, 2003. 57-60.

²⁸ Márai, 1977, 157.

kezdünk. A szöveget a négy erény alapján osztályozzuk, és mindegyik parancsolathoz egy-egy alcímet is adtunk, aszerint, hogy milyen etikai tartalmat véltünk benne felismerni. Nagykapitálissal a négy fő erényt szedtük, kisbetűvel pedig a sztoikus erényeket. Számunkra olyan a szöveg, mint aki úriemberként közelít egy gazságot látva, először csak felemeli a tekintetét 1, 2, 3-4-esnél már látja higgadtan, hogy gond van, szemlélete viszont még nem mozdtítja kezét, hangját, csak észlel és megfontoltan elemzi a látványt. A negyedikben a leereszkedő minőségtől megfontoltan távoltartja magát. Az 5-ös a legerősebb kiállás a szabadság és az egyenlőség mellett. Az emberi méltóság egyetemes és általános kijelentése a kanti morális parancsot idézi fel. Mindenki szabadságát sérti, ha csak egy polgár szabadsága sérül. A megfontolt helyzetelemzést követően ekkor jelenik meg a tett. A szabadság akár vagyoni, akár testi, emberi szabadság jogtalan tiprása ellen tettel fellép. A félemlítés és kényelmesedés megjelenése a hatalmaskodók önérdékét képes erősíteni ekkor a közérdek sérülhet, de ilyenkor is fellép és nem tűri a mások tájékoztatatlanságával visszaélőket. A korrupció előtt nem huny szemet, el nem hallgat és nem lesz cinkos némaságával. Bátor. 5, 6, 7 parancsolatban a bátorság és az igazságosság erénye található. 1, 3, 4-ben a bölcsesség, a 7-esben a panama el nem tűrése a mértéktartás erényét eleveníti. 7, 8 a mértéktartás erénye. A 9, 10 pedig Arisztotelész államalkotó lény az ember elvére ismerhetünk.

Arisztotelész politikafilozófiája Bibóra nagy hatással volt, erről Csepregi András így ír: „megtalálhatjuk az ókori szerzőket, Arisztotelész és Cicero hatalmas alakját, akik, és különösen Arisztotelész Bibó legfontosabb mestereinek tekinthetők. Az európai társadalomfejlődés értelme végén Bibó szomorúan állapítja meg, hogy a modern szerzők, legyenek keresztények vagy marxisták, már nem rendelkeznek a ókori írók azon képességével, hogy a dolgokat saját okaikra vezessék vissza.”²⁹

Elemzésünk átláthatósága kedvéért a szöveget ismét idézzük.

BÖLCSESSÉG (1,2,3,4)

Szerénység és tisztelet; önazonosság

A szabadságszerető ember

1.. megköveteli magának és megadja másnak a minden embernek kijáró tiszteletet, de megkülönböztetett tiszteletet, sem magának semmi címet nem követel, másnak pedig úrvoltáért, sem vagyonaért, sem hatalmáért, sem befolyásáért, sem ruhájáért megkü-

²⁹ Csepregi András: *Boldogok a békét teremtők*. Luther Kiadó, Budapest, 2021. 194.

lönbötetett tiszteletet nem ad, csak tisztességéért, vagy érdeméért; senki emberfia előtt meg nem alázódik, alázatoskodó megszólítási és köszönési módokat szájára nem vesz.

Szolgálat szinte szerzetesi alázattal, de erős önbecsüléssel

2.. magát munkában szolgának, szabad idejében és a maga otthonában úrnak tekinti, és szembeszáll mindenkivel, aki magát szolgálata és munkája alatt is úrként, hatalmasként viseli és másokat szolgáknak, alacsonyabbrendűeknek kezel.

Megfontolt szemlélet

3.. a maga vagy más munkája értékének a leszállítását, emberi kiuzsorázását, vagyoni vagy hatalmi helyzet kihasználását, s egyáltalán semmiféle kizsákmányolást nem tűr, magát vagy más a maga igazából, világos jogából, megszolgált követeléséből semmiféle erőszakkal, megfélemlítéssel, rábeszéléssel, fortélyal kiforgatni nem engedi.

A szabad lét védelme, nem él vissza előnyével, ami a bölcsességéből ered

4.. őrködik a maga és minden ember egzisztenciájának a szabad és biztosított volta felett, illetéktelen vagy önkényes behatástól való mentessége jogvédelemmel és garanciákkal ellátottsága felett.

BÁTORSÁG és IGAZSÁGOSSÁG (5,6)

Egyetemes szabadság, a személyes felelősség: a gazságra tettel kell reagálni. Egyenlőség, szabadság, méltóság

5.. szüntelenül szem előtt tartja, hogy az emberi szabadság és az emberi méltóság egy és oszthatatlan és az egyik ember ellen akár társadalmi helyzete, akár származása, akár neme vagy kora címén elkövetett minden sérelem mindenki más szabadságát, méltóságát is veszélyezteti: ezért az emberi szabadság minden korlátozása, önkényes letartóztatás, fogvatartás, egyéni vagy hatósági hatalmaskodás, s az emberi méltóság mindenféle megalázása ellen

azonnal együttesen, de ha az rögtön nem lehetséges, magában is fellép.

**Cselekvésre kész; nem elnéző a
magánérdeket a közérdekkel
felcserélőkkel**

6.. gyűléseken, egyesületben, munkaközösségben vagy bármiféle közösségben éppenúgy, mint a magánéletben önkényeskedést, akarnokoskodást, magánérdek illetéktelen érvényesítését, visszaélést, köz becsapását, közakarat meghamisítását, s mindenféle fenyegetést és terrorizálást nem tűr, minden ilyen ellen saját maga azonnal felszólal és más tisztességes emberekkel összefog, az erőszakosan érvényesülni próbálókat, tekintet nélkül arra, hogy kire és mire hivatkoznak, leleplezi és meghátrálásra kényszeríti, tisztában lévén azzal, hogy minden ilyennek az érvényesülése csakis a tisztességes emberek kényelmessége és megfélemlíthetősége miatt lehetséges.

MÉRTÉKTARTÁS (7,8)

**Igazságot feltáró, becsületes, őszinte,
nem megalkuvó**

7.. semmiféle anyagi visszaélést vagy panamát el nem hallgat, sem elfedezni nem segít, bármilyen hatalmas embert kell is ezzel lelepleznie.

Állhatatos, igazságot védelmezi

8.. minden közügyben meggyőződése szerint vall színt: fenyegetéstől meg nem ijed, hízélgésnek be nem dől, s szavazatát vagy aláírását semmi pénzért vagy előnyért el nem adja.

BIZALOM A KÖZÖSSÉG EREJÉBEN (9,10)

**Adakozó, nagyvonalú, előzékeny,
önfeláldozó**

9.. minden felismert közérdek ügyében kezdeményezőleg lép fel, minden közérdekű szövetkezésben vagy mozgalomban tehetsége szerint munkájával és adományával részt vesz s igyekszik azt győzelemre segíteni, tisztában lévén azzal, hogy a közügyek

elhanyagoltsága vagy méltatlan emberek kezébe való kerülése egyedül a tisztességes emberek kezdeményezésének hiánya és közéleti bátortalansága miatt történik.

**Példamutató hitben, bizakodásban,
bátorságban, tettben. Bízik a
közösségben: közösségi lény az ember.**

10.. bízik a közösség erejében, az emberek többségének tisztességében és abban, hogy ezt elegendő bátorsággal és igyekezettel érvényre is lehet juttatni, ezért a maga példájával, minden rossz-hiszeműség elleni együttes és eredményes fellépéssel és minden jóhiszeműség számára a bizalom előlegezésével erősíti maga körül a közösségben és a tisztességes szándék győzelemre vihetőségében való hitet.

Megbocsátás is finoman kiérezhető a gondolatsorból, de nem leereszkedő. Nincs benne tekintélyelv, nincs benne ítélet sem. Nagyon erős keresztény morális fundamentumot mutat, felismerhetők benne a klasszikus görög bölcsélet és a sztoikus etika elemei, amelyek a keresztény erkölcsre közvetítődtek át, így az állhatatosság, kitartás, a négy kardinális erény (bölcsesség, igazságosság, mértéktartás, bátorság), a felelősség, a kötelesség erénye. A kanti morálfilozófia alaptézisét is fel lehet ismerni: a szabadság posztulátuma, a feltétel nélküli szabadság eszméjében való hitet Bibó saját sorsával igazolta is: a cselekvésben soha nem eszközként látni a másik embert, hanem célként, egyetemes célként, minden tette nem az egyéni, hanem az egyetemes emberi boldogságot szolgálja. Kant ezt a kategorikus imperatívuszban így fogalmazza meg: „Cselekedj úgy, hogy akaratod maximája mindenkor egyetemes törvényként érvényesüljön.”³⁰ Ennek egy másik megfogalmazása így hangzik: „Cselekedj úgy, hogy az ember-mivoltot, a te személyedben és minden egyéb személy esetében is, mindig célként kezeld, soha ne csupán eszközként.”³¹ Ez pedig egybehangzik Bibó szellemiségével, az 5. parancsolatban a szabadság egyetemes és akár egy ember szabadságának a sérelme az összes ember szabadságát sérti. Az elgondolás a kategorikus imperatívusz inverz megfogalmazása: Kant arra buzdít, hogy egy jó tettel is közeledünk az egyetemes jó felé, Bibó pedig

³⁰ Kant, Immanuel: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. A gyakorlati ész kritikája. Az erkölcsök metafizikája.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1991. 138.

³¹ Kant, Immanuel: *Erkölcsök metafizikájának alapvetése.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1991.

ezt úgy fogalmazza meg, hogy akár egyetlen gaztett eltűrése a szabadsággal szemben az egyetemes jót, az egyetemes szabadságot veszélyezteti.

5... az emberi szabadság és az emberi méltóság egy és oszthatatlan és az egyik ember ellen akár társadalmi helyzete, akár származása, akár neme vagy kora címén elkövetett minden sérelem mindenki más szabadságát, méltóságát is veszélyezteti: ezért az emberi szabadság minden korlátozása, önkényes letartóztatás, fogvatartás, egyéni vagy hatósági hatalmaskodás, s az emberi méltóság mindenféle megalázása ellen azonnal együttesen, de ha az rögtön nem lehetséges, magában is fellép.

Bibó István morális céltudatosságát az is igazolja, hogy Bibó István, Descarteshoz hasonlóan, erkölcsi alapelvek konkrét sorát fogalmazta meg a szabadságszerető ember tízparancsolatában pályája legelején. Descartes az *Értekezés az ész helyes vezetéséről és a tudományos igazság kutatásának módszeréről* című, egyik legismertebb művében éppen arra készül, hogy bírálóat alá vegye a teljes tudományt, ezért etikai tételeket fogalmaz meg önmaga számára, amelyeket betartva kívánja elvégezni.³² Bibó István *A szabadságszerető ember tízparancsolata* szintén belső vívódásoktól mentes, tiszta és általános erkölcsi elveket tartalmaz. Bibó tízparancsolata túlmutat a pusztá politikai dimenzión, valódi egyetemes, morális értékeket fogalmaz meg.

Összegezve saját értelmezésünket *A szabadságszerető ember tízparancsolata* felfogható úgy is, mint egy nagy, morális emberi jogi deklaráció³³, amely az egyén és a közösség, az egyén és a közhatalom viszonyáról szól. Műfaját tekintve nagyban hasonlít az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatához, amit 1948. december 10-én fogadtak el.

Az összevetés nagyon is helyénvaló, mert 1948 óta tart a vita, amely arról szól, hogy vajon erkölcsi vagy jogi dokumentumnak tekinthetjük-e a Nyilatkozatot.

Az egyetemes és a nemzeti alkotmánytörténeteknek vannak nagy megállói, nagy megtisztulásai, amikor a fenti kérdés nem kérdés. E nagy „történelmi-kegyelmi” pillanatokban az erkölcs és a jog egymásra talál, az alkotmányos forradalmak rendre az emberi jogok erkölcsi alapú deklarációival vették

³² Bibó István és Descartes etikáikának összehasonlítását részletesebben lásd: Szoboszlai-Kiss Katalin (2021): Koszorú Szent, Lánglélek és Mártír babérjaiból – Üzenetek egy, bennünket tisztelettel fejet hajtani tanító Mestertől, Kukorelli Istvántól. In. *Jog-Állam-Politika*. 2022. 1-es Különszám. 161-170.

³³ Kukorelli István: Bibó István láthatatlan alkotmánya. In. *Politikatudományi Szemle*. XXVIII. évf., 2019. 1. 7-13.

kezdetüket. Ilyen történelmi pillanatban – az emberiség lelkiismeretét fellázító barbár cselekmények elleni tiltakozásként – született meg az Egyetemes Nyilatkozat is, amelynek indíttatása (a preambulum bizonyítja ezt leghívebben) egyértelműen moralista és természetjogias. Jogi jellegét azonban nem emiatt lehet kétségbe vonni, hanem nemzetközi jellege és kikényszeríthetősége okán.³⁴

Az írógépen írt eredeti levéltári példány fejlécén kézírással ez szerepel: „1938-40. körül kelt politikai tízparancsolat-próbálkozás.” Bibó szerénységére utal és javításai alapján vélelmezhetjük, hogy nem volt elégedett önmagával. Pedig ezt a deklarációt egy prédikatori tehetséggel megáldott, kitűnő kodifikátor készítette. A tízparancsolat nem kifejezetten jogi mű, bár annak is felfogható, nincs jogi szankciója. A jóhiszemű, a közösség erejében és az emberek többségének tisztességében bízó *européer credója*, imádsága, személyes bibliája ez, amely valamennyiünket belülről vezérel.

A tízparancsolatban rendszeresen visszatér a hatalom, az önkényeskedés és az erőszakoskodás, amihez képest fogalmazódik meg a cselekvő, a szabadságszerető ember pozíciója. A tízparancsolat nekünk szól, bátorságra, tartásra biztat, az alattvalói létből kívánja felrázni a cselekvőképtelen és közömbös embert. Alattvalói lét mellett, civil kurázsi nélkül nincs alkotmányos demokrácia. A hatalmat ez a felelős emberi cselekvés humanizálja, teszi ellenőrizhetővé. A bibói „Bill of Rights-ból” könnyen kiolvashatók, nevesíthetők az alapvető jogok. Mindenekelőtt az anyajogok; az emberi méltóság, az emberi szabadság, a diszkrimináció tilalma, az egyesülési és gyülekezési jog, a vélemény-nyilvánítás szabadsága, a lelkiismereti és vallásszabadság. Az alkotmányos demokrácia legfontosabb összetevői.

A szeretet cselekszik, a szabadság szeretete még inkább cselekvésre készítet. A tízparancsolat „mozgósító” igéi (pl. megköveteli, nem tűr el, örökös, el nem hallgat, kezdeményezőleg lép felt, stb.) felráznak és elgondolkodtatnak bennünket, hogyan érdemes élni: zsarnokságban vagy demokráciában? Emberek vagy törvények uralma alatt? Tudnunk kell a választ és tudható is a válasz, ha alattvaló helyett citoyen habitussal létezünk.

Bibó harmadik személyben ír. Minden szó a helyén, egyik sem felesleges. Általános minta, zsinórmérték, tükröz. A kor társadalmából indul ki, amely valóban távol állt ettől a cselekvő maximától (1938-1940!). És a leggyönyörűbb benne, hogy a történelem utolsó Úriembere – erkölcsi példát mutatva – életével, saját sorsával hitelesítette. Mintát kínál, hogy hozzunk jó döntéseket. Tükröt állít elénk, amelybe minden nap belenézhetünk kényszerek nélkül. Tudja, nem könnyű így élni, de élni csak így érdemes. A kiművelt, az anyagi

³⁴ Kukorelli István: Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának jelentősége és mai üzenete. In. *Acta Humana*. 1999.34.. 4-10.

biztonságban élő és a közért cselekvő Polgár Deklarációja is ez, jogi, erkölcsi és kulturális káté. Prédikatori, professzori intelem.

Egy igazi europa, hazafi és demokrata egyetemes érvényű hitvallása született meg, nemcsak a két pogány közötti történelmi korban, 1938-40 között, hanem mai és jövőbeni olvasatában is.

Ha jól megfigyeljük az eredeti példányt, látható, hogy A szabadságszerető ember után sorjázó tíz pont két kicsi pont után /../ kisbetűvel kezdődik. Bár a mondatok végére az eredeti szövegben Bibó pontot tesz, a bibói testamentum ALANYA mégis egy, a SZABADSÁGSZERETŐ EMBER! Csak ezt Bibó tízszer nem ismételte meg, kipontozta a helyét, felerősítve ezzel az alany szerepét, érzésünk szerint tudatosan. Zseniális szerkesztési mód! Úgy gondoljuk, hogy a bibói káté egy összefüggő mondat a SZABADSÁGRÓL! Olvasásakor is minden pontnál hozzátesszük az egész mű alanyát, a szabadságszerető embert. Párhuzamként említhetjük Illyés Gyula 1950-ben írt „Egy mondat a zsarnokságról” című versét³⁵, amelynek megszületéséről Bibó így vallott: „A teljesen fantasztikus terv az volt, hogy ezeket megírom, kiküldöm Nyugatra, mondjuk, Szabó Zoltánnak, és vele együttműködve kihozok Nyugaton egy Válasz-számot. Ebbe ezenkívül egy dolgot tettem volna bele – amit abban az időben Magyarországon nem tudom, hogy rajtam kívül bárki is ismert volna –, Illyés Gyulának a zsarnokságról szóló versét, az Egy mondat a zsarnokságról-t. Tudniillik Illyés Gyulát ’56-ban meggyanúsították, hogy ezt ravasz trükkel ’50-re datálta volna, mintha ő akkor már olyan nagyon tudta volna, hogy mi a Rákosi zsarnokságának lényege. Én tanúsítom, hogy ez a vers 1950-ben kelt, mert ’50-ben Tihanyban olyan kora tavaszi vagy késő őszi időben három napot töltöttem nála, és akkor egy nagy esti beszélgetés után másnap hajnalban megszületett ez a vers. Nekem olvasta föl először, s azóta is emlegeti, hogy nekem az volt a megjegyzésem: egy kicsit hosszú mondat. Pedig nekem nagyon tetszett az egész, és minden jót elmondtam róla, de úgy látszik, a költők érzékenyek, és ő is csak a kritikai megjegyzést raktározta el.”³⁶ Egy mondat a Szabadságról, egy mondat a zsarnokságról.

Nem tudhatjuk, hogy Illyés ismerte-e a tízparancsolatot. Ám az valószínűsíthető, hogy a Bibóval folytatott tihanyi beszélgetés nagy hatással volt rá, ez kiderül a visszaemlékezéséből is. Illyés verse lényegében a szabadságszerető ember tízparancsolatának „tárgyát” határozza meg. A zsarnokság elleni fellépésre buzdít Bibó szinte minden igéje. A két dokumentumot együtt olvasva érthetjük meg igazán a Tízparancsolat történelmi jelentőségét. Minden zsarnokság ellen szól, mindenkor.

³⁵ Illyés Gyula: *Egy mondat a zsarnokságról. Az 1956-os forradalom évfordulója.* Október 23. Infoszolg. Képviselői Információs Szolgálat, 2010. október 23. 129.

³⁶ Huszár, 1989, 119.

A tízparancsolat mércéje magas, de a szabadság szent. És megrontja a lelket, ha a körülöttünk lévő világ távolra kerül ettől a mércétől. A magyar történelemnek - jól tudjuk - sokszor kellett passzív rezisztenciába vonulnia, mert szabadságharcainkat rendre leverték. A hatalom humanizálása csak úgy történhet meg, hogy a szabadságszerető embereknek ellenőrizniük kell minden hatalmat, minden modernkori "kráciát". Az utóbbira Bibó akadémiai székfoglalójában látnokként figyelmeztetett, leporolva a hatalommegosztás örök elvét. (pl. a bürokráciát, a mediokráciát, a bankokráciát és hosszan sorolható). Minden emberi lény szabadon születik, így kezdődik a korábban idézett 1948-as Egyetemes Nyilatkozat. A szabadságszerető embernek nem lehet az a sorsa, hogy szabadon születik és szolgaként hal meg. Ha elolvassa az örökkévalósági klauzulaként is értelmezhető bibói Testámentumot és cselekszik, nem ez a sors várja, hiszünk benne.

VI. ZÁRÓGONDOLATKÉNT

Bibó István egy mondata a Szabadságról ideálkép, egy felvilágosult embertípus képe, aki közéleti-politikai elveket vall és cselekszik. Bibó István remélte, hogy a szabad polgár helyzetét morálisan helyesen érékelők hozzáállása bármilyen ideológiát is vall, azonos célhoz érkezhetsz: „az igazság az, hogy akinek éppen működik a realitásérzéke, az akármiféle ideológiai építményből kiindulva ugyanoda kell eljusson.”³⁷ Bibó István éppen ezért nem kisajátítható egyetlen politikai szín által sem, Bibó István nem besorolható, Bibó mindenkié.

³⁷ Kiemelés Csepregi Andrástól (Csepregi, 2021. 194.).